

До дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС

Чорнобильська катастрофа: довідка

(Вікіпедія, <http://uk.wikipedia.org>)

Чорнобильська АЕС

Чорнобильська катастрофа — найбільша екологічна катастрофа сучасності, яка трапилася о 00 год. 23 хв. 26 квітня 1986 року, коли вибухнув реактор 4-го енергоблоку Чорнобильської АЕС. Великий викид радіоактивного пилу (в тому числі йоду 131, цезію 137, стронцію 90) піднявся на висоту 1500 м і був перенесений вітром до Скандинавії, Центральної та Південно-Східної Європи, Північної Італії. Спершу комуністичне керівництво України та СРСР намагалося приховати масштаби трагедії, але після повідомлень про Чорнобильську катастрофу американськими та європейськими засобами масової інформації розпочалася евакуація близько 130 тис. мешканців Київської області із заражених районів. Радіоактивного ураження зазнали близько 600 тис. осіб, насамперед ліквідатори катастрофи (пожежники, військові, фахівці, котрі гасили пожежу, дезактивували місцевість, споруджували захисний комплекс - Саркофаг). З обороту вилучено близько 5 млн. га землі (навколо АЕС створена 30-км зона відчуження).

Масштаби. Внаслідок викиду у навколишнє природне середовище понад п'ятдесяті мільйонів кюрі радіоактивності, майже третина території України загальною площею 15 тисяч квадратних кілометрів з населенням 2,4 мільйона була забруднена радіоактивними викидами.

Оцінки. Аварію на Чорнобильській АЕС, відзначалося учасниками парламентських слухань, присвячених десятиріччю аварії, світове товариство визнало катастрофою планетарного масштабу.

Пам'ятник ліквідаторам катастрофи на ЧАЕС в Києві

Відселення. За десять років після аварії на ЧАЕС із забруднених територій відселено 142 тисячі осіб. Великі території земельних угідь були забруднені.

Соціальний захист. Зараз український уряд витрачає понад 4% державного бюджету на ліквідацію наслідків чорнобильського вибуху, але складне політичне та економічне становище України не дозволяє забезпечити потрібну фінансову та медичну допомогу потерпілим від цього ядерного лиха, якого ще не знав світ.

Законом України "Про статус і соціальний захист громадян, які потерпіли внаслідок Чорнобильської катастрофи", передбачення у державному бюджеті додаткового фінансування чорнобильських проблем.

Чорнобильська катастрофа: дії, результати та уроки

*(Сайт Представництва України при Європейському Союзі
<http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/5657.htm>)*

Масштаб Чорнобильської катастрофи, найтяжчої за всю історію людства техногенної катастрофи, добре відомий як вченим, так і політикам всього світу. В навколишнє середовище надійшло близько 3% радіонуклідів, які на момент катастрофи були накопичені в четвертому енергоблоці ЧАЕС.

Аварія призвела до забруднення більше 145 тисяч кв. км території України, Республіки Білорусь та Російської Федерації, щільність забруднення радіонуклідами ^{137}Cs і ^{90}Sr якої перевищує 37 кБк/кв.м. Внаслідок Чорнобильської катастрофи постраждало біля 5 мільйонів людей, забруднено радіоактивними нуклідами близько 5 тисяч населених пунктів Республіки Білорусь, України та Російської Федерації. З них на Україні - 2218 селищ та міст з населенням приблизно 2,4 млн. людей. Чорнобильська аварія призвела до безпрецедентного опромінення населення зазначених держав. Крім України, Республіки Білорусь та Російської Федерації вплив Чорнобильської катастрофи відчули на собі Швеція, Норвегія, Польща, Великобританія та інші країни.

Головними причинами катастрофи було:

1. Проведення недостатньо повно та правильно підготовленого електричного експерименту.
2. Низький рівень культури операторів, керівництва як станцій, так і міністерства електрифікації в цілому в галузі ядерної безпеки.
3. Недостатній рівень безпеки графіт-уранового реактора РБМК-1000.
4. Помилки персоналу.

Всі ці факти відомі світовій громадськості.

Роботи з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС з 26.04.86 р. проводились під керівництвом Урядової комісії СРСР, яка почала працювати в Чорнобилі вже з другої половини дня 26 квітня і продовжувала свою діяльність до 1991 року.

Урядова комісія прийняла рішення про створення 30-км зони відчуження навколо Чорнобильської АЕС. З 27 квітня 1986 року Уряд України провів евакуацію мешканців міст Прип'ять та Чорнобиль, районних центрів та сіл 30-км зони (близько 100 тисяч людей).

Приховування інформації про Чорнобильську катастрофу призвело до виникнення і розповсюдження найнеймовірніших чуток щодо можливих наслідків катастрофи. Це, в свою чергу, обумовило виникнення дуже великого соціально-психологічного напруження серед населення і недовіри до офіційної інформації.

Керівництво СРСР відмовилось від міжнародного співробітництва при проведенні робіт з ліквідації наслідків ядерної катастрофи. Тільки в 1989 році Уряд СРСР звернувся до МАГАТЕ з проханням дати експертну оцінку діям щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС.

Аварія на Чорнобильській АЕС суттєво змінила радіаційну обстановку на значних територіях в багатьох європейських країнах.

Внаслідок вибуху ядерного реактору 4-го блоку Чорнобильської АЕС та руйнації його захисних оболонок стався потужний викид радіоактивних речовин у довкілля, який, за підрахунками різних авторів, становив до 13 Ексабеккерелів (10¹⁸) радіонуклідів. Близько 200 радіоактивних ізотопів елементів переміщувались на відстані у тисячі кілометрів від ЧАЕС і в травні 1986 року спостерігались в усіх країнах північної півкулі, на акваторіях Тихого, Атлантичного та Північного Льодовитого океанів.

Дози опромінення населення України внаслідок Чорнобильської катастрофи

Оцінена колективна доза зовнішнього опромінення населення Прип'яті складає 500 людино-Зв. Оцінена колективна доза зовнішнього опромінення всього населення 30-км зони (за винятком Прип'яті) складає 640 людино-Зв.

Щільність випадінь ізотопу 137-Cs чорнобильського походження, яка перевищує 37 кБк на кв.м, зареєстрована на приблизно 48400 кв.км. забруднених територій України, де переважно у сільських населених пунктах проживає більш як 1,45 мільйонів жителів. Середні дози зовнішнього опромінення для різних територій оцінені у інтервалі 1.4-15 мЗв для 1986 р., 3.8-40 мЗв для перших 20 років після аварії, та 5.2-55 мЗв для 70-ти річного періоду після аварії.

Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи з позицій 20-річного періоду

На 1 січня 2006 року в Україні 2 594 071 особа мали статус постраждалих внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. При скороченні загальної кількості постраждалих на 19% за період 1997-2006 років, що цілком природно, виявилися дві характерні особливості. Стрімко, майже у 1,8 раза зріс контингент категорії інвалідів Чорнобиля. Не так суттєво, на 3% зросла кількість тих постраждалих, які працювали за межами зони відчуження. А найбільше (на 24%) скоротилася чисельність учасників ліквідації наслідків аварії у 1986-1987 роках. Це говорить про те, що саме перша хвиля ліквідаторів, чоловіків у молодому віці, зазнала найсильнішого удару по здоров'ю, - вони поступово вимирають.

Нині в Україні налічується 17 448 сімей, які отримують пільги внаслідок втрати годувальника, смерть якого пов'язана з Чорнобильською катастрофою. Такі сім'ї є в усіх регіонах країни.

Медико-демографічні наслідки Чорнобильської катастрофи

Напередодні 20-ї річниці Чорнобильської катастрофи медико-демографічна ситуація на радіоактивно забруднених територіях продовжує формуватися в умовах триваючої в Україні демографічної кризи. З 1991 р. смертність населення стала перевищувати

народжуваність. У радіоактивно забруднених областях ці негативні зміни відбулися на рік раніше й більш виразно. Погіршенню демографічної ситуації сприяли соціально-економічна криза, яка розпочалася 1991 р., незадовільне медичне обслуговування, низькі стандарти життя, несприятлива, у тому числі внаслідок Чорнобильської катастрофи, екологічна ситуація, політична нестабільність.

З 1994 р. став зменшуватися обсяг витрат на ліквідацію наслідків катастрофи, що негативно вплинуло на здійснення заходів протирадіаційного, соціального і медичного захисту постраждалих.

За узагальненими даними Наукового центру радіаційної медицини (НЦРМ) МОЗ України, із числа постраждалих, які перебували під медичним наглядом у лікувально-профілактичних закладах системи МОЗ України, у 1987-2004 рр. померло 504117 осіб, із них 497348 дорослих та підлітків (у т. ч. 34499 ліквідаторів аварії) і 6769 дітей.

Наразі поступово знижується смертність постраждалих дітей, що можна визнати одним із позитивних досягнень медичної науки й практики та здійснюваних у країні заходів протирадіаційного, соціального і медичного захисту потерпілих дітей. В той же час, зростає смертність осіб середнього і старшого віків. Це є тривожним симптомом, так як ними стали ті, що були опромінені у дитячих й підліткових віках. Це покоління постійно опромінювалося до переходу у репродуктивний вік і стає батьками прийдешнього покоління.

Еколого-біологічні наслідки

Екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи визначаються двома головними факторами - опроміненням природних об'єктів та їх радіоактивним забрудненням. Слід виділити два головних джерела опромінення: зовнішнє та внутрішнє.

Під час аварії зовнішнє опромінення сягало біологічно небезпечних рівнів практично тільки в межах 30-км зони, де спостерігався складний спектр біологічних ефектів різного рівня. Значна частина радіоактивного викиду із зруйнованого 4-го блоку осіла в ближній зоні. Сьогодні вона умовно визначена на місцевості межами зони відчуження (радіус 10 та 30-км). В гострий період аварії рівні опромінення в зоні відчуження досягали сотень рентгенів за годину тільки по гамма випромінюванню. Потужність дози бета випромінювання була в 10-100 разів більша, що призвело до прояву гострих ефектів, аж до загибелі, у деяких найбільш чутливих до радіації рослин та організмів.

За минулі після аварії 20 років повністю розпались не тільки короткоживучі, а й середньоживучі радіонукліди. Потужність дози зовнішнього опромінення значно, на декілька порядків величин, зменшилася.

В навколишньому середовищі залишилися практично тільки довго - та наддовгоживучі радіонукліди цезію, стронцію та трансуранових елементів.

Сільськогосподарські аспекти реабілітації радіоактивно забруднених територій і радіаційного захисту населення

У випадку аварії на ЧАЕС реалізувався найбільш важкий сценарій за наслідками для сільського господарства України: забруднено більше 5 мільйонів га земель, на яких виробляється продукція і проживає біля 3 мільйонів людей, втрачена значна кількість великої рогатої худоби. В перші роки після аварії практично припинено ведення вівчарства, хмелярства, льонарства в українському Поліссі, вилучено з землекористування територію зони відчуження. Вчені були підключені до планування і організації відповідних контрзаходів із значним запізненням, що істотно знизило ефективність заборонних та організаційних рішень першого періоду.

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення

Радіологічний стан зони

Законом України „Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи” Зона відчуження визначена як територія, на якій в 1986 р. була проведена евакуація населення. Зазначена зона й відселена частина Зони безумовного (обов'язкового) відселення (ЗВіЗБ(О)В; далі - Зона) є територією, землі якої виведені з господарського використання, з особливою формою управління, що здійснює державний департамент „Адміністрація зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення” МНС України. Територія ЗВіЗБ(О)В, що знаходиться під управлінням Адміністрації, становить приблизно 2600 кв.км.

Створення Чорнобильської зони відчуження було виправданим заходом не тільки у зв'язку з необхідністю евакуації населення з найбільш забрудненої території. Зона є найбільш забрудненим територіальним комплексом і найбільшим джерелом радіаційної небезпеки для навколишніх населених територій.

Об'єкт „Укриття”

Створений в екстремальних після аварійних умовах об'єкт „Укриття” вже майже 20 років виконує свої захисні функції. Головною особливістю „Укриття” продовжує залишатися його потенційна небезпека, істотно більша, ніж це дозволяють норми та правила, що існують для об'єктів, які містять ядерно-небезпечні та радіоактивні матеріали.

В Україні і на міжнародному рівні було докладено безпрецедентних зусиль для вироблення комплексного підходу щодо вирішення проблеми реалізації Плану дій щодо об'єкта „Укриття” (Shelter Implementation Plan - SIP) з метою його перетворення на екологічно безпечну систему.

Проведено дві донорські конференції по збору коштів для реалізації Плану. Початкова вартість проекту оцінювалась у 768 млн.дол.США, Було зібрано біля 90% цієї суми. Згідно з уточненою оцінкою міжнародних експертів реалізація цього проекту потребуватиме 1091 млн.дол.США. В травні 2005р. країни-донори проголосили нові внески на суму близько 185 млн.дол.США. Донором Чорнобильського фонду „Укриття” стала також Російська Федерація, яка проголосила внесок в сумі 10 млн.дол.США. Кошти донорів акумулюються на рахунку Чорнобильського фонду „Укриття” Європейського банку реконструкції та розвитку, який виконує функції розпорядника Фонду.

На жаль, доводиться констатувати, що реалізація проектів SIP іде не тільки з великим відставанням в часі, але й дуже великим відхиленням від основної мети.

Пройшло 20 років після аварії на 4-му енергоблоці і 8 років після початку робіт згідно з планом здійснення заходів на об'єкті „Укриття”. На жаль, з переліку робіт, спрямованих на підвищення безпеки та перетворення „Укриття” на екологічно безпечну систему, фактично виконано тільки модернізацію системи пилопригнічення та виконуються роботи по стабілізації будівельних конструкцій, тобто графік плану здійснення заходів не дотримується.

Науковий супровід

Негайно після аварії на ЧАЕС в Україні була сформована розвинута інфраструктура наукового супроводу робіт з моніторингу і сільськогосподарської реабілітації забруднених територій.

В стислі строки в Україні сформована наукова радіоекологічна школа, яка методично забезпечила моніторинг забруднених земель, своєчасну об'єктивну оцінку радіаційного стану, опрацювала та адаптувала до конкретних екологічних умов

рекомендації по веденню сільського, лісового і водного господарства, обґрунтувала радіаційні нормативи та контрольні рівні забруднення ґрунту і води, а також сільськогосподарської та лісової продукції.

Міжнародні експерти зараз відзначають, що заходи, вжиті урядами постраждалих країн для подолання наслідків аварії, були в цілому своєчасними та адекватними.

Економічні збитки, завдані Чорнобильською катастрофою.

Чорнобильська катастрофа стала причиною серйозних збитків для економіки та соціальної сфери як у колишньому СРСР, так і за його межами. Аварія порушила нормальну життєдіяльність та виробництво у багатьох регіонах УРСР, БРСР та РРФСР, призвела до зниження виробництва електроенергії для потреб економіки, істотні збитки були завдані сільськогосподарським і промисловим об'єктам, постраждали лісові масиви та водне господарство (обмеженого використання 5120 км² сільгоспугідь, 4920 км² лісів).

У 1986 році було евакуйовано близько 116000 осіб, виникла проблема будівництва додаткового житла для евакуйованих. У 1986-1987 роках для переселенців було побудовано приблизно 15000 квартир, гуртожитків для понад тисячі осіб, 23000 будівель, приблизно 800 закладів соціальної та культурної сфери. Замість відселеного міста Прип'ять для персоналу ЧАЕС побудовано місто Славутич.

Оцінка збитків для економіки колишнього СРСР

Для періоду 1986-1989 рр. загальна сума прямих збитків та витрат з усіх джерел фінансування становила близько 12,6 млрд. доларів США.

У 1990 році затрати з державного бюджету СРСР на фінансування заходів щодо ліквідації наслідків аварії становили 3324 млн. крб. Крім того, з республіканських бюджетів РРФСР, УРСР та БРСР було виділено близько 1 млрд.крб. У державному бюджеті СРСР на 1991 р. було заплановано на ці цілі 10300 млн. крб., однак у результаті розпаду СРСР фінансування здійснювалось лише частково із союзного бюджету, а у кінці року виключно з державних бюджетів трьох найбільш постраждалих країн, що утворились у процесі розпаду СРСР.

Оцінка сумарних економічних збитків України

Прямі збитки (втрата матеріально-майнових комплексів та окремих об'єктів економіки) лише у зоні відчуження на території України становили сумарно 1044 млн. крб. або 1385 млн. доларів США.

Прямі затрати України на пом'якшення наслідків Чорнобильської катастрофи за рахунок усіх джерел фінансування за період з 1986 по 1991 рік становили близько 6 млрд. доларів США. Протягом останніх чотирнадцяти років, коли Україна самостійно фінансує затрати на ліквідацію наслідків аварії, тобто з 1992 по 2005 рік включно, затрати становили 7,35 млрд. доларів США і в окремі роки сягали рівня 8-10% держбюджету.

Однак важко точно визначити розміри непрямих збитків внаслідок невикористання забруднених сільгоспугідь, водних і лісових ресурсів, а також скорочення виробництва електроенергії і, як наслідок, зменшення виробництва товарів, надання послуг. За розрахунками українських спеціалістів, сумарні економічні збитки для України до 2015 року становитимуть 179 млрд. дол. США.

Тягар наслідків Чорнобильської катастрофи послужив серйозним гальмуючим фактором економічного становлення нашої молоді незалежної держави.

Розміри соціально-економічних збитків, які зазнала Україна, несумірні з реальними економічними можливостями країни для їх усунення у найближчі десятки років, у зв'язку з чим необхідна подальша допомога міжнародного співтовариства. Причому тягар витрат,

пов'язаний з ліквідацією Чорнобильської катастрофи, ще впродовж багатьох років буде мати відчутний негативний вплив на економіку країни.

Міжнародне співробітництво

Чорнобильська катастрофа засвідчила, що важкі ядерні аварії призводять до глобальних наслідків та впливають на життєві інтереси багатьох країн. Ресурси, необхідні для подолання наслідків техногенних катастроф такого масштабу, виходять далеко за межі економічних і технологічних можливостей окремої країни та потребують об'єднаних зусиль світової спільноти.

Проголошення України як незалежної держави призвело до позитивних змін у схемі міжнародного співробітництва у справі пом'якшення наслідків Чорнобильської катастрофи.

Міжнародна наукова конференція в м. Києві, проведення якої заплановано 22-24 квітня 2006 року, стане новим кроком на шляху реалізації спільних зусиль щодо пом'якшення наслідків аварії, підвищення рівня ядерної і радіаційної безпеки та буде сприяти подальшому розвитку міжнародного співробітництва з питань Чорнобиля.

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА: 20 РОКІВ ПОТОМУ

*(Токаревський В. Чорнобильська катастрофа: 20 років потому.
Internet-видання "Українське слово" <http://www.ukrslovo.net>)*

Прошло двадцять років відтоді як 26 квітня 1986 року нічна зміна на Чорнобильській АЕС завершувала планове випробування перед зупинкою енергоблоку №4 на профілактичний ремонт. Події тієї ночі розписані по секундах, а наслідки цих секунд без перебільшення змінили світ. Життя багатьох людей і навіть держав розмежувалося на дві частини – до Чорнобиля і після Чорнобиля. Зовсім звична ситуація для двадцятого сторіччя, коли історичний час ділився на до революції і після революції, на до війни і після війни.

Але наслідки революції здолали за десять років, наслідки другої світової війни подолали за 10-15 років. Про подолання наслідків Чорнобильської катастрофи не можна говорити навіть через 20 років.

Про що це свідчить? Перш за все, і не треба лякатися цих слів, про відсутність державної стратегії подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. З цієї причини немає і національної програми, хоча її відсутність інколи пояснюють браком коштів. А тим часом на ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи витрачені величезні гроші, які не те що порухувати, а навіть уявити собі важко.

Вже з'явилося нове покоління, для якого аварія на Чорнобильській АЕС стала явищем майже доісторичним. І як це не важко говорити, але ми вже порушили один з основних гуманістичних принципів і переклали відповідальність за власні гріхи на прийдешні покоління.

Прийшов час зробити висновки, чому так сталося.

ЕПОХА ГЕРОЇВ

Перші три роки (1986-1988) були сповнені героїзму і консолідації всього суспільства навколо Чорнобильської трагедії. Ліквідація наслідків аварії на цьому етапі мало чим відрізнялася від подолання наслідків ядерної війни. Регулярні війська і резервісти

потрапили в умови, максимально наближені до бойових. Для запобігання поширення радіоактивності за межі зруйнованого реактора і майданчику ЧАЕС тисячі солдат, військових будівельників, дозиметристів, спеціалістів працювали в абсолютно непридатних з огляду на сьогоднішній день умовах праці. Багато вкрай небезпечних радіоактивних матеріалів, що входили до складу реактора і були викинуті з шахти реактора в момент вибуху, знаходилося поблизу зруйнованого енергоблоку. Частина на покрівлі сусіднього третього блоку, частина безпосередньо на ґрунті. Майже все це повернули назад, в зруйнований блок. Що за допомогою людей, що за допомогою керованих по радіо бульдозерів. Вже 27 листопада 1986 року, через півроку після вибуху реактора, фактично повністю зруйнований енергоблок №4 Чорнобильської АЕС був перетворений на саркофаг, або офіційно об'єкт "Укриття". Витрати на будівництво саркофагу склали 600 мільйонів радянських карбованців.

В середині його зараз знаходиться в тридцять разів більше радіонуклідів, ніж тих, що спричинили Чорнобильську трагедію.

Саркофаг назавжди став символом подолання Чорнобильської катастрофи і одночасно синонімом краху атомної енергетики. Майже в усіх країнах світу атомні програми були згорнуті, або відкладені на невизначений час. Але в перші три роки політична інерція в Радянському Союзі була надзвичайно великою. Одночасно із саркофагом у повторну експлуатацію на Чорнобильській АЕС були пущені енергоблоки №1 і №2, а ще через рік – і енергоблок №3. На ЧАЕС почалося нове життя, практично повністю змінився персонал станції. Було збудоване нове місто для працівників ЧАЕС – місто енергетиків Славутич, на порядку денному стояло завершення будівництва третьої черги ЧАЕС у складі ще двох енергоблоків.

Разом з тим реалізовувалися інженерно-технічні роботи по ліквідації наслідків катастрофи. Найбільш небезпечні джерела радіації були тимчасово локалізовані у сотнях так званих могильників, а фахівці вже почали проектувати величезний за своїми масштабами комплекс виробництв під кодовою назвою "Вектор" для цілеспрямованого і остаточного закінчення ліквідації технічних наслідків аварії впродовж п'яти років. В зоні відчуження було створено потужне науково-виробниче об'єднання "Прип'ять", здатне практично виконати всі заплановані роботи. Спеціалісти з усіх куточків Радянського Союзу розгорнули безпрецедентні наукові дослідження на ЧАЕС, об'єкті "Укриття", практично на всій території зони відчуження.

Суспільство, виховане на прикладах самопожертвування і принципах верховенства державної власності над життям окремої людини всіляко підтримувало героїв-чорнобильців.

ЕПОХА ПОЕТІВ

Наступні три роки (1989-1991) були роками очищення, коли всі шукали правду про Чорнобиль і відповідь на питання "хто винен". Питання "що робити" на порядку денному не стояло.

Правду знайшли в тому, що призвела до катастрофи соціалістична система, а винуватий в усьому Радянський Союз. Тому Радянський Союз розпався, а світ продовжував думати, що Чорнобильська АЕС розташована в Росії. Це був час переоцінки духовних цінностей, сповнений надій, час народження і час зростання. Час нескінченних мітингів і громадських слухань. Суспільство в Україні значною мірою сприймало Чорнобильську АЕС як винуватицю трагедії і розділилося на дві частини. Одна частина досить виважено відносилася до атомної енергетики взагалі і до продовження експлуатації ЧАЕС зокрема. Друга частина, лідером якої став зелений рух, категорично вимагала не тільки зупинки ЧАЕС, але і усіх інших АЕС України. Між цими двома частинами був

народ, керований відомим лозунгом, що телевізор можна дивитися і при свічках. В 1990 році Верховна рада України приймає рішення про зупинку ЧАЕС у 1995 році.

Були прийняті Закони, які хоча і були спрямовані виключно на соціальний захист населення, але по суті означали капітуляцію держави в боротьбі з наслідками катастрофи, бо узаконили спосіб життя в умовах радіаційної небезпеки практично всієї нації.

Наприкінці 1991 року був створений так званий Чорнобильський фонд як складова частина державного бюджету для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту населення. Починаючи з 1992 року вказані роботи фінансуються з цього фонду.

У грудні 1991 року розпався СРСР. Закони про соціальний захист, які приймали в УРСР, треба було виконувати в незалежній Україні. Аварія сталася в одній державі, а розплачуватись мусила інша. Настав час за все платити самим.

ЕПОХА ПОЛІТИКІВ

Ще шість років (1992-1997) ми звикали до самостійності і шукали шляхи розбудови держави. Раділи першим успіхам, а в усьому, що завдавало клопоту, продовжували звинувачувати Радянський Союз, соціалістичну систему, відсутність кадрів і технологій в Україні, мовляв все це залишилося в Росії. Прийшло розуміння, що Україна залишилася сам на сам з усім спектром чорнобильських проблем – від фінансування соціального захисту постраждалих до підбору рішучих і енергійних керівників, здатних приймати стратегічні, але непопулярні сьогодні рішення в ім'я дійсного подолання наслідків аварії, доки вона не перетворилася в катастрофу.

І радіоактивне забруднення мільйонів гектарів родючих земель і лісів, і примусове відселення десятків тисяч людей з українського Полісся, і продовження експлуатації ЧАЕС, - все це лягло на плечі новостворених органів державного управління молодой держави. Спеціалісти з Росії, з колишнього міністерства середнього машинобудування (це могутнє атомне міністерство фактично було державою в державі за часів СРСР) покидали зону відчуження і поступово відходили від наших проблем. У них з'явилися власні проблеми.

Прийшов час шукати відповідь на питання “що робити?”. Серед технічних проблем абсолютно не вирішеною і найбільш очевидною проблемою залишався саркофаг, або об'єкт “Укриття”. Нагадаємо, що в ньому зберігається потенційне джерело нових радіаційних аварій, ліквідувати які буде набагато важче і дорожче, ніж їх попередити. Науковці та інженери всього світу сприймали існування об'єкту “Укриття” як виклик, як можливість демонстрації сучасних технологій для остаточної ліквідації небезпеки для сучасного покоління і прийдешніх поколінь.

Що стосується життя населення на забруднених радіацією землях, то проблеми захисту населення від наслідків катастрофи вирішував Мінчорнобиль. Це міністерство продовжувало фінансувати всі роботи в Україні щодо подолання наслідків аварії на ЧАЕС, в тому числі всі роботи на об'єкті “Укриття”.

Проблеми експлуатації ЧАЕС вирішував Держкоматом. З'явилися перші ознаки міжвідомчих воєн. Почалася битва за саркофаг, за радіоактивні відходи, за Чорнобильський фонд, за міжнародну допомогу. Почалася битва за великі гроші. Світ нарешті зрозумів, що Чорнобильська АЕС знаходиться в Україні. В Україну пішла гуманітарна допомога, а з 1993 року – міжнародна технічна допомога.

Молода держава оголосила і провела міжнародний конкурс ідей і проектів на перетворення об'єкту “Укриття” в екологічно безпечну систему. На підставі аналізу результатів конкурсу під керівництвом президента Академії Наук України Б.Є.Патона і міністра Мінчорнобиля України Г.О.Готовчиця була розроблена чітка і ясна концепція остаточного вирішення проблеми нерозповсюдження радіації за межі саркофагу.

Наприкінці 1996 року Уряд України визначив, що мету потрібно досягнути протягом життя одного покоління шляхом вилучення з об'єкту “Укриття” залишків пошкодженого ядерного палива колишнього реактору №4 ЧАЕС.

Таким чином, було сформульоване завдання і час на його виконання. Країни великої сімки затвердили восьмирічний План Забезпечення Заходів на об'єкті “Укриття”, а Верховна Рада України ратифікувала відповідну угоду. Здавалося, що за 760 мільйонів доларів США, саме стільки коштує План Забезпечення Заходів, у 2005 році буде значною мірою гарантована екологічна безпека “Укриття” і будуть створені умови для вилучення всіх небезпечних радіоактивних матеріалів із саркофагу для майбутньої їх надійної ізоляції в спеціальних сховищах.

Що стосується загальнонаціональної концепції подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, вона не була розроблена а ні в той час, а ні тепер.

Не дивлячись на економічну кризу, страшену інфляцію і приховане безробіття грошей на подолання Чорнобильської катастрофи не жаліли. В Україні з'явилася нова професія – ліквідатор і постійне місце роботи – зона відчуження навколо ЧАЕС. Фінансування подолання наслідків було всенародним, бо всі підприємства відраховували 12 відсотків від фонду заробітної плати в Чорнобильський фонд. В постраждалих містах і селах побудували асфальтові шляхи, провели газ і воду, побудували нові будинки для переселенців. Виселили ще десятки тисяч мешканців з 35 населених пунктів. Фактично перестав існувати ще один районний центр – Поліське. До зони відчуження приєднали зону безумовного (обов'язкового) відселення. Територія площею понад 2500 квадратних кілометрів стала безлюдною в центрі Європи. Територія, на якій можна було б розмістити майже дві середні за площею області України, або одну нову двадцять шосту під назвою Чорнобильська....

Економічна криза призвела до енергетичної кризи через зменшення виробництва вугілля в Україні і відсутність коштів на придбання органічного палива за рубежом. Перестала працювати майже половина теплових електростанцій. Почалося масове відключення населення і промислових підприємств від електромереж. Але атомні електростанції, в тому числі два енергоблоки ЧАЕС, продовжували працювати на повну потужність, виробляючи майже половину всієї електричної енергії в державі, бо отримували ядерне паливо з Росії безкоштовно. Справа в тому, що США відповідно до програми американських сенаторів Нанна і Луггара зобов'язалися компенсувати вартість ядерного палива для українських АЕС в обмін на ядерне роззброєння України: ядерні боєприпаси, які залишилися в Україні після розпаду СРСР передавалися в Росію, а російське ядерне паливо поступало в Україну. За все платила Америка. Цікаво, що в цей же період почало змінюватися відношення населення України до атомної енергетики. Під тиском громадськості Верховна Рада відмінила мораторій на розвиток атомної енергетики і перестала вимагати негайного закриття Чорнобильської АЕС.

Але було вже пізно. Україна не набула економічної незалежності і власним силами не могла навіть добудувати ті енергоблоки на Хмельницькій і Рівненській АЕС, які були вже майже готові до пуску. Прийшов час звертатися до Заходу з проханням надати економічну допомогу. Захід не відмовився, бо ситуація у світі була досить спокійною, ні воєн, ні катастрофічних землетрусів, ні експорту революцій, але поставив ряд вимог. Головна з них – припинити експлуатацію Чорнобильської АЕС. Інакше кажучи – фінансова допомога в обмін на закриття ЧАЕС.

Наприкінці цього періоду з'явилися перші ознаки того, що суспільство (чи влада) перестали сприймати подолання наслідків аварії як процес, що коли-небудь закінчиться. В зоні відчуження було ліквідоване науково-виробниче об'єднання “Прип'ять” і замість нього створили півтора десятки підприємств для обслуговування утримання Зони. Все

частіше почали говорити не про ліквідацію наслідків аварії, а тільки про їх мінімізацію. Синдром почав переходити в хроніку, тобто чорнобильська хвороба все більше і більше набувала рис невиліковної хвороби.

Епоха політиків закінчилася ліквідацією Міністерства України у справах захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС. Мінчорнобиль України об'єднали з цивільною обороною і утворили нове міністерство з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. Оборону об'єднали із захистом, а замість аварії на ЧАЕС почали говорити про Чорнобильську катастрофу.

У свідомості населення почався процес переосмислення аварії і поступово ЧАЕС з винуватця аварії ставала жертвою Чорнобильської катастрофи. Наближався час, коли з'являться інші негативні наслідки Чорнобильської катастрофи. Серед них поруч з назвами міст Прип'ять, Чорнобиль і Поліське буде все частіше згадуватись місто Славутич.

ЕПОХА ЗАБУТТЯ

Останні п'ять років ((1998-2005) справедливо буде назвати періодом поступової втрати інтересу світової громадськості до проблем Чорнобильської катастрофи і, як не дивно, багато в чому вина за такий перебіг подій лежить на нашій совісті. Ми трохи більше, ніж треба просили увесь світ допомагати нам, не демонструючи ефективності в реалізації практичних заходів. Почав катастрофічно відчуватися брак професійних кадрів як в органах державного управління, так і в інженерно-технологічній сфері поводження з радіоактивно забрудненими матеріалами. Щодо атомної енергетики, продовжувався безперервний пошук оптимальної структури і керівництва галузю. Ліквідували Держкоматом, зробили відповідний департамент в Міненерго. Потім Міненерго стало Мінпаливенерго. Закрутилася кадрова карусель.

Прийшов час капітального ремонту першого енергоблоку ЧАЕС, який був пущений в експлуатацію у 1977 році. Енергоблок №1 зупинили як такий, що вичерпав свій ресурс. На ЧАЕС залишився тільки один енергоблок №3, сусід саркофагу. На ЧАЕС почався обернений відлік часу перед остаточною зупинкою.

А тим часом фахівці ООН аналізували наслідки Чорнобильської катастрофи і дійшли висновку, що негативні радіологічні наслідки катастрофи спочатку були перебільшені, а прогнози, в свою чергу, більш песимістичні, ніж треба. Офіційна реакція на доповідь ООН була, м'яко кажучи дивною. Власне її не було взагалі. Поширювалися думки, що “невтішна” для України доповідь не об'єктивна, але публічного обговорення не відбулося. Суспільство вже привчили до думки, що Чорнобиль – це назавжди, бо Чорнобильські радіонукліди живуть десятки тисяч років. Мінчорнобиль фактично ліквідували, а чорнобильський податок відмінили. Фінансування мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи стало частиною державного бюджету України, а соціальні виплати постраждалим стали невід'ємною частиною сімейного бюджету мільйонів українців.

В середині епохи забуття, 15 грудня 2000 року, в обстановці всесвітнього шоу по команді з палацу “Україна” був зупинений реактор №3 ЧАЕС. Підприємство з балансовою вартістю в один мільярд карбованців в цінах 1984 року миттєво знецінилося натиском кнопки аварійного захисту АЗ-5. Заради історичної справедливості відмітимо, що сталося це вдруге. Перший раз це сталося в ніч на суботу 26 квітня 1986 року і натискання кнопки АЗ-5 спричинило радіаційно-ядерну аварію. Другий раз – спричинило соціальну катастрофу. Історія повторилася двічі: перший раз як трагедія, другий раз – як фарс.

Разом з тим, територія ЧАЕС стає все більше схожою на будівельний майданчик. За рахунок Європейського Союзу іде підготовка до більш надійного зберігання відпрацьованого ядерного палива, переробки радіоактивних відходів. Американці побудували котельню для забезпечення АЕС теплом, коли не працює жоден реактор.

Найближчим часом за рахунок країн-донорів міжнародного Чорнобильського фонду, створеного для забезпечення реалізації Плану Забезпечення Заходів почнуться будівельні роботи на майданчику об'єкта "Укриття".

Життя на ЧАЕС продовжується, але це коштує державі приблизно 300 мільйонів гривень щорічно. Утримання ЧАЕС за рахунок державного бюджету впродовж десяти років перевищить всю міжнародну допомогу, спрямовану на зняття станції з експлуатації.

Цікаво відмітити, що працюючий енергоблок №3 виробляв за один рік біля 5 мільярдів кіловат-годин електроенергії вартістю щонайменше в один мільярд гривень.

Наприкінці цього періоду мінімізація наслідків Чорнобильської катастрофи фактично зосередилася в Зоні, або як говориться в офіційних документах - в зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення. Так що таке Зона? Вона могла стати територіальним господарчим комплексом, науковим полігоном, технопарком чи природним заповідником. Чи навіть символом консолідації нації навколо найболючішої проблеми? А стала практично звичайним місцем роботи для багатьох тисяч людей, що продовжують працювати на ЧАЕС і так званих вахтовиків з Києва і прилеглих до Зони областей. З огляду на зайнятість населення це позитивний фактор, бо створені робочі місця, в тому числі для постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС.

Функції державного управління в Зоні виконує адміністрація зони відчуження, підпорядкована МНС України. Основним завданням адміністрації, як це написано в Концепції зони, є довгострокове утримання зони. На практиці утримання означає забезпечення стабільного фінансування так званих обов'язкових заходів, виконання яких вимагає закон України про статус радіаційно забруднених територій. Єдине що, рік за роком чи то піднімається рівень життя, чи дорожчає саме життя, тому треба підвищувати зарплату. На жаль, бюджетні асигнування на утримання зони не ростуть, а навпаки – невпинно зменшуються. Тому треба постійно скорочувати чисельність працюючих. Якщо на 1 січня 1994 року в зоні разом з персоналом ЧАЕС працювало біля 15 тисяч осіб, то зараз загальна чисельність працюючих зменшилася майже у два рази. Для цього є і законне виправдання – треба зменшувати колективну дозу опромінення персоналу.

Останні роки роботи в Зоні фінансуються, як то кажуть, за залишковим принципом. Відповідна стаття витрат в державному бюджеті соціально не захищена. Вже стало нормою, що в Зоні не завжди регулярно виплачують зарплату, інколи затримка досягає чотирьох місяців, що в Зоні регулярно відключають електроенергію, що впродовж останніх восьми років не поновлюються основні фонди.

Епоха забуття ще не закінчилася, а вже починається наступна епоха – епоха зневаги. Чи повториться афганський синдром – а хто Вас туди, в Чорнобиль, посилав?

Чорнобильський синдром здолає тільки праця.

Склалася досить дивна ситуація: на мінімізацію наслідків Чорнобильської катастрофи витрачаються величезні бюджетні кошти (більше, ніж на оборону!), а кінця краю не видно. Чи здолали б наслідки війни, якби після закінчення Великої вітчизняної війни замість відбудови промисловості, зруйнованих міст і доріг всі державні кошти витрачали на допомогу сім'ям загиблих? Хрещатик до цього дня лежав би в руїнах, а Україна була б одним великим колгоспом.

Якщо говорити про сучасний український етнос, про здоров'я нації, про масштаби Чорнобильської катастрофи і її вплив на фізичне здоров'я окремих громадян, на їх психологічний і моральний стан, то необхідно констатувати, що Чорнобильська катастрофа, або Чорнобильський синдром – це національна хвороба, яка пустила корені в усіх сферах як суспільства, так і влади. Найгірше, що виникла і поширюється думка про невиліковність цієї хвороби.

Невже Чорнобиль назавжди? Де вихід? Продовжувати обливатися сльозами і вважати себе самими нещасними у світі? Робити вигляд, що все нормально, чи навіть забути про Чорнобиль взагалі, боцім то його не було? Чи все ж таки розробити державну стратегію виживання в післяаварійний період в умовах переходу на ринкові відносини в незалежній Україні?

Відповідь мені здається очевидною: ніхто і ніколи не забуде про Чорнобиль, як ніхто і ніколи не забуде про інші історичні події. Вкрай небезпечним є фактор звикання будь якої людини до зовнішніх обставин і умов життя. Ми звикли жити в умовах перманентної мінімізації наслідків катастрофи, а для багатьох це стало ледь не єдиним джерелом державної допомоги. Ми звикли користуватися пільгами і ми звикли до того, що нас жаліє весь світ. Ми звикли до того, що ми дуже нещасні і нам мусять допомагати ті, які про Чорнобиль тільки читали, або бачили в телевізорі. Ми звикли до того, що в усьому винен Чорнобиль. Навіть Радянський Союз розпався через вибух у Чорнобилі. Навіть холодна війна закінчилася після Чорнобиля. Нам приємно відчувати, що історія людства поділилася на дві частини: до Чорнобиля і після Чорнобиля. Ми, українці, причетні до подій світового масштабу.

Так чому ж подолання наслідків Чорнобильської катастрофи не стало національною ідеєю?

Як сталося, що Чорнобильська АЕС з винуватся трагедії стала її героєм? Звичайну процедуру закриття атомної станції перетворили спочатку в шоу світового масштабу, а потім в ще одну катастрофу, тепер вже соціальну?

Ми перестали боротися і перестали бути героями. Ми всі стали постраждалою нацією. Невже ми втрачаємо віру в майбутнє? Що відбувається і чому? Тому що ми втратили почуття відповідальності за власну долю. Нас дуже довго привчали думати про долю людства, а що стосується нашої долі, то про неї подумає держава. В дійсності схоже на те, що держава вирішила просто відкупитися від постраждалого народу шляхом пільг, соціальних виплат та компенсацій.

Першопричиною занепокоєння в суспільстві є Чорнобильські радіонукліди, які утворили величезну кількість радіоактивно забруднених матеріалів не тільки в зоні відчуження, але і далеко за її межами. Змінився звичний спосіб життя. І все це через те, що радіонукліди знаходяться на волі, а люди вимушені існувати в умовах радіаційних зон. То чи не краще помістити радіонукліди в зону відчуження, а людям дати можливість жити на своїй землі вільно і без обмежень?

Потрібно забути про душевні травми, втрачене майно і моральну шкоду. Настав час думати не тільки про себе, але і про тих, хто тільки-но народжується. Повернемо віру у власні сили і перестанемо бути постраждалими. Пора піднятися з колін і відродити свою землю.

Бо ми Нація, яка здатна вирішити всі наші проблеми.

Література до теми:

1. Чорнобиль і соціум: Вип. 1.-К : Ін-т соціології , 1995. -107с
2. Чорнобиль. Наслідки для довкілля, здоров'я та прав людини. Постійний народний трибунал. Відень, Австрія 12-15 квітня 1996р.-К : ІВЦ "Енергія майбутнього століття" , 1999. -231с
3. Бакуменко В.Д. та ін.
Сучасні підходи до вирішення проблем Чорнобильської Зони відчуження та

безумовного (обов'язкового) відселення: Монографія.-К: УАДУ, 2000. -151 с:іл.

4. Закон України про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи (станом на 01.09.2002р.). -Х.: Ксилон, 2002. -71 с.

5. Барановська Н.П.

Україна - Чорнобиль - Світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі 1986-1999. -К.: Ніка-Центр, 1999. -399 с.

6. Гусев О.

Ключ аварійного захисту. (Чорнобильська АЕС на зламі тисячоліть). -К.: ВЦ "ДрУк", 2001. -271 с.

7. Під полиною зорею: Фотонарис про історію та культуру Чорнобильського Полісся/Фото: М.Загребі, М.Глушка та ін.; Упоряд.: Є.Аристов, Р.Омеляшко . -К.: АртЕк, 1996. -160 с:іл.

8. Чорнобиль: час подолання: Фотоальбом. -К.: Чорнобильінтерінформ, 2001. -192 с:іл.

9. Бакуменко В.

Шляхи посилення економічної безпеки на прикладі Чорнобильської зони // Україна: поступ у ХХІ століття. Науково-методичні поради лектору. -К.: Вид-во УАДУ, 2000. -216с. - с.154-176.

10. Гунько Н.

Як це було... Рік 1986. Евакуація жителів України із 30-кілометрової зони навколо Чорнобильської АЕС // Проблеми міграції. -2000.-N 3, С.16-22. -20.03.01

11. Васюта С.І.

Чорнобильська катастрофа в контексті соціоекологічних пролем // УІЖ. -2001, N 4. -С.75-112.

12. Плосконос Г.М., Онопрієнко О.Д.

Вплив наслідків Чорнобильської кататстрофи на економічний розвиток України // Стратегія економічного розвитку України: Наук. зб./ Голов. ред. О. П. Степанов. -К., 2002. - Вип. 3 (10). - С. 134-135

13. Косенко О.

Чорнобиль: медичні аспекти катастрофи // Соціальний захист. -2006. -№4. - С. 13-14.

14. 20-та річниця чорнобильської катастрофи // Соціальний захист. -2006. -№4. - С. 12-20.

15. Барановська Н.П.

Суспільний вимір чорнобильської катастрофи // Український історичний журнал. - 2006. - № 2. - С. 129-145.

16. Гречанюк О.

26 квітня, 20 років по тому/ Гречанюк О. // Віче. -2006.-№9-10. - С. 14

17. На шляхах подолання Чорнобильської катастрофи // Політика і час. - 2006. - № 4.

- С. 87-94.

18. Проскура М.

На шляху становлення та розвитку державного управління у сфері подолання наслідків Чорнобильської катастрофи/ Проскура М. // Проблеми трансформації системи державного управління в умовах політичної реформи в Україні: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Київ, 31 трав. 2006 р.)/ за заг. ред. О. Ю. Оболенського, В. М. Князева. - К., 2006. - У 2 т. Т. 1. - С. 68-70